

Øivin Andersen
Seksjon for lingvistiske fag
Universitetet i Bergen

Determinasjon, spesifikasjon og fagspråk

Abstract

Modern terminological theory has increasingly focussed on the dynamic relationship between terms and context. In this article I will discuss the terms determination and specification. Both terms are seen as gradual concepts mediating between two sets of complementary terms: On the one hand, precision (high determination) and vagueness (low determination), and on the other hand specification (high specification) and generality (low specification). Coding properties of term variants are discussed in terms of determination, specification, economy, packageing and ambiguity. Finally, I discuss the possible relevance of these terms for the distinction between expert and non-expert texts.

Innledning

I denne artikkelen søker jeg å videreføre mitt prosjekt om tekstuell variasjon i tre typer teknisk dokumentasjon innen oljeindustrien i Norge: boring, produksjon og vedlikehold. I tidligere faser av prosjektet har forholdet mellom terminologi, nettverk og sosial status vært fokusert (Andersen 1995; 1997).

Senere har fenomener som agentivitet og skillet mellom det statiske og det dynamiske vært sentrale (Andersen 1998a; 1998b; 1999). Dette har også vært analysert i sammenheng med deverbale nominaliseringer og fenomenet kompleksitet (Andersen 2000).

Sistnevnte fenomen har også relasjoner til begreper som determinasjon og spesifikasjon, to begreper som begge er sentrale innen terminologi og fagspråk. I det følgende vil jeg relatere disse to begrepene til ulike former for koding av komplekse termer i disse typene tekster.

Determinasjon og spesifikasjon

I boken *Terminologi som vetenskapsgren* (Laurén; Myking & Picht 1997) beskriver Myking i kapittel 9 fenomenet leksikalsk uttrykkspresisjon. Begrepet er relatert til blant annet Paul Grices kvantitets- og kvalitetsmaksimer:

Kva for leksikalske komponentar er til stades, kva utseier dei om begrepet, kva for syntaktiske relasjonar er det mellom komponentane, og korleis disponerer komponentar og relasjonar for riktige respektive uriktige tolkingar? (op.cit.: 210)

Det er nettopp slike spørsmål jeg vil søke svar på i denne sammenhengen.

Begrepet *presisjon* innenfor terminologi synes å korrespondere med begrepet *determinasjon* i visse leksikalsk-semantiske retninger innen lingvistikk (e.g. Pustejowsky 1998). Litteraturen er uklar på dette punktet, og noen bruker disse to begrepene synonymt. I det følgende vil jeg bruke termen *determinasjon* i betydningen "grad av presisjon" i en glideskala fra presis til dets antonym *vag* (Denne måten å bruke begrepet på er i overensstemmelse med Eikmeyer et al (1981); Ballmer et al (1983)):

presisjon.....	vaghet
høy	lav

Figur 1 Grad av determinasjon.

Både enkle og komplekse termer er ulike med hensyn til hvor presist det terminologiske begrepsinnholdet er kodet eksplisitt i uttrykket. Idealet er at presisjonen skal være så høy som mulig, dvs termer skal være presise.

Som svar på spørsmålet i Myking-sitatet ovenfor anføres to momenter som Wüster nevner i det klassiske verket **Einführung** (Wüster 1985: 46ff):

Verbindungsform, hvor uttrykkskoding samsvarer med den logiske strukturen. Termdanningsmekanismen determinasjon (eksempel *järnveg*) betraktes som svært vanlig.

Her tolkes determinasjon som en *morfosyntaktisk* termdanningsmekanisme som i seg selv er enkeltspråksuavhengig, og kan realiseres/kodes ulikt i ulike språk. Videre er termen brukt diskret, dvs enten er en termdanningsmekanisme et eksempel på determinasjon eller den er det ikke.

I denne fremstillingen ønsker jeg å skille begrepet *determinasjon* fra det beslektede begrepet *spesifikasjon*, som jeg også ser på som et graduert begrep:

spesifikkhet.....	generellhet
høy	lav

Figur 2 Grad av spesifikasjon.

Wüsters andre begrep *Kürzungsgrade* er koplet sammen med det gjensidige avhengighetsforholdet mellom presisjon på den ene siden, og kompleksitet, økonomi og kvalitet på den annen side. Det skal være nok informasjon i termen, og informasjonen skal være riktig (dvs være morfologisk-semantisk motivert).

Myking nevner også muligheten for å operere med en gradert skala fra frase (mest kompleks) via sammensetning til avledning (minst kompleks, jf Laurén et al 1997: 211). Jo kortere et uttrykk er desto mer "mehrdeutig" blir termuttrykket:

- Partizipialkonstruktion, z.B. aus Stahl hergestellter Schrank
- Präpositionale Fügung, z.B. Schrank aus Stahl
- Attributive Fügung, z.B. stählerner Schrank
- Wortzusammensetzung, z.B. Stahlschrank

(eksempel hentet fra Önorm A 2704 : 12 hos Laurén et al op.cit.)

Figur 3

En slik Wüstersk glideskala har mye for seg, og i det følgende vil jeg anvende en slik modell i en litt annen form.

I en annen sammenheng har jeg beskrevet dette fenomenet som grader av pakking i forbindelse med deverbale nominaliserte termer. Den mest utpakkede varianten er en hel setning med verbet i predikatsfunksjon (som eksempel 1. i figur 4), og den mest innpakkede varianten er nominalisering med objektsinkorporasjon (som i eksempel 4.).

Hvis vi legger Wüsters skala til grunn, vil de mest utpakkede variantene være de mest komplekse og de mest innpakkede vil være de minst komplekse. I så fall tolkes kompleksitet som et rent morfosyntaktisk fenomen.

Hvis man derimot definerer kompleksitet pragmatisk-hermeneutisk slik at jo vanskeligere det er å fortolke et uttrykk, desto mer kompleks er uttrykket, vil kompleksitet være omvendt proposjonalt med spesifikasjon: Jo lavere spesifikasjon desto høyere kompleksitet. I figur 4 vil den mest innpakkede termvarianten da ha lavest spesifikasjon (dvs 4.), 3. vil ha høyere spesifikasjon enn 4., og lavere spesifikasjon enn 2., mens 1. har høyest spesifikasjon. Det vil si at den pragmatiske kompleksiteten er omvendt proposjonal til den morfosyntaktiske kompleksiteten:

utpakket

1. *Borer dokumenterer avvik.*
2. *Borers dokumentering av avvik*
3. *Dokumentering av avvik*
4. *avviksdokumentering*

Setningsform med verbal
deverbal dynamisk nominalisering
med argumentstruktur
som 2 med agensundertrykking
objektsinkorporering

innpakket

Figur 4 Grad av pakking.

Hvis vi ser på økonomikriteriet (tolket i retning av hvor mye språklig materiale som er investert i kodingen) ser vi at 3. mer økonomisk enn 2., og at 4. mer økonomisk enn 3.. Det betyr altså: jo mer innpakket, desto mer økonomisk. Prisen man må betale er tap av spesifisering. Jo mer man pakker inn en deverbale term, desto mindre spesifikk blir den. Likevel kan man ikke uten videre si at den nødvendigvis blir mindre presis (dvs determinert). Tap av spesifisering, også kalt underspesifisering i den leksikalske litteraturen, leder til flertydighet (dvs polysemi). Det betyr at jo mer man pakker inn, og jo mer man dermed underspesifiserer, desto flere (men ikke nødvendigvis vage) tolkninger fremkommer.

La oss illustrere dette ved noen eksempler: I eksempel 1. i figur 4 forekommer verbet i sin fulle, typiske form som kjerne i predikatsfunksjon. I denne utpakkede versjon vil verbet beholde alle sine argumentstrukturegenskaper. Det inkluderer skillet mellom valensavhengige og valensuavhengige ledd. La oss ta utgangspunkt i et eksempel fra Myking (op.cit). I en setning som:

5. *Kjøpmannen selger varer på gaten.*

er *varer* direkte objekt og valensavhengig, mens *på gaten* entydig er et valensuavhengig adverbialt ledd. Nominaliserer man til et nomen agentis, som i

6. *gateselger*

vil førsteleddet *gate* ha to tolkingsmuligheter, som Myking påpeker: "person som selger gater" vs "person som selger varer på gater". Ingen av disse tolkningene er i seg selv upresise, men innpakkingen har resultert i at 6. er underspesifisert med hensyn til hvilket ledd verbet *selge* har tatt med seg i nominaliseringsprosessen. Underspesifiseringen kan sies å være av syntaktisk art, fordi nomen agentis *selger* ikke kan sondre mellom valensavhengige og valensuavhengige ledd. Noe blir alltid forflatet når man pakker noe inn. Det er også tilfellet ved nominaliseringsinnpakking. Dette fortolkningspotensialet ligger også i 4. *avviksdokumentering* (*dokumentere avvik*, eller *dokumentere med avvik*).

Denne argumentstrukturambiguiteten er ikke mulig i 2. og 3. (*(borers) dokumentering av avvik*). Som i 1. synes rollefordelingen å være klar: agens er entydig kodet som subjekt i 1. (*borer*), og som genitivledd i 2. (*borers*). Patiens er entydig kodet som direkte objekt i 1. (*avvik*). og som av-preposisjonsledd i 2. (*av avvik*). Derfor kan vi si at 2. og 3. er mer spesifikk enn 4. Den potensielle spesifikasjonen er likevel mindre enn i 1. fordi fortolkningen av av-preposisjonsleddet som patiens er avhengig av at preposisjonsleddet er inanimat. Hvis preposisjonsleddet er animat, som i

7. Borerers dokumentering av boreleder

øker fortolkningspotensialet (og dermed kompleksiteten), og spesifikasjonen reduseres tilsvarende. En tolkning analogt med 2. er selvsagt mulig (og her den mest nærliggende), men en tolkning hvor preposisjonsleddet er agentivt, er ikke utelukket. Denne fortolkningen rykker faktisk opp som den mest nærliggende hvis agensundertrykking av genitivleddet forekommer, som i

8. Dokumentering av boreleder

I tillegg til dette kommer en annen systematisk tvetydighet som gjør 2., 3. og 4. mindre spesifikke enn 1.: 2., 3. og 4. er tvetydige mellom komplekse hendelsesdenoterende og enkelt hendelsesdenoterende (jf Andersen 1999: 69). Førstnevnte har argumentstruktur, sistnevnte har ikke argumentstruktur. Denne tvetydigheten er godt behandlet i litteraturen, (jf Pustejowsky op.cit.: 224). Den er ikke kontekstavhengig, men er en systematisk tvetydighet som er bygget inn i visse typer deverbale nominaliseringer i norsk. Som ved annen polysemi vil imidlertid kontekst avgjøre hvilken av de to fortolkningene som aktualiseres.

En enkelt hendelsesdenoterende fortolkning av *dokumentering* er nærliggende i 9:

9. Borerers avviksdokumentering var på 15 sider.

Denne fortolkningen får den automatiske konsekvens at genitivleddet *borers* i 9 tolkes som et ikke-argumentativt, modifierende ledd. Forholdet mellom *borers* og *avviksdokumentering* blir da annerledes, og vagere. Det vil si at relasjonen mellom dem blir underdeterminert.

Underdeterminasjon gjør at mange mulige kontekstuelle fortolkninger kan tenkes i ulike kontekster: i 9. kan man tenke seg at borer eier avviksdokumenteringen, borer har lånt avviksdokumenteringen, borer har ved spesifikke anledninger referert til dokumenteringen og omtalt den (uten nødvendigvis å ha skrevet den), etc.

En vesentlig forskjell mellom underspesifikasjon og underdeterminasjon blir da at ved underspesifikasjon er det mulig å identifisere antallet mulige fortolkninger (dvs polysemi). Ved for eksempel *borers avviksdokumentering* har vi to: kompleks hendelsesdenoterende og enkelt hendelsesdenoterende. I 9. (hvor den enkelt hendelsesdenoterende er realisert) har vi en rekke mulige fortolkninger hvor antallet ikke uten videre lar seg identifisere, og hvor grensene mellom fortolkningene er uklare. I mange tilfeller vil det likevel være svært vanskelig å skille mellom determinasjon og spesifikasjon på denne måten, fordi det ofte vil være samsvar mellom underdeterminasjon og underspesifikasjon. Et av poengene her er at dette samsvaret ikke er automatisk (for en god og autoritativ fremstilling av presisering, se Næss 1961: 35–89).

Grad av fagspråk

I vårt prosjekt "Nordsjøen som språklig-kulturelt laboratorium" har vi diskutert forholdet mellom engelske termer, nylagede fornorskede termer, direktelån og ulike blandingsvarianter. Hovedprinsippet har vært at de nylagede norske termene har vært anbefalt fra terminologenes side. Disse termene er søkt dannet etter anbefalte morfosyntaktisk definerte motivasjonskriterier. Men, som Rangnes (1998) og Sæbøe (denne publikasjon) har undersøkt, har disse termene møtt betydelig motstand i de ulike brukermiljøene.

Et mye omdiskutert eksempel er forholdet mellom den engelske termen *kelly* og den anbefalte norske termen *drivrør*. Mange termbrukermiljøer har foretrukket den engelske termen, og vist motstand mot den anbefalte. Spørsmålet man da stiller seg er hvorfor det er slik.

Det er sikkert mange ulike forklaringer på dette, men jeg vil foreslå en mulig forklaring i lys av spesifisering. Da vil den engelske termen *kelly* ha lav spesifisering (til tross for at brukerne kan oppfatte den som svært presis), fordi ingen av de karakteristiske funksjonelle trekkene ved begrepet er kodet inn i termen. Den anbefalte norske termen *drivrør* har høy spesifisering fordi sentrale funksjonelle egenskaper er kodet inn, og den er morfologisk motivert som sammensetning, i motsetning til den engelske.

Hvis man trekker inn Grices kvantitetsmaksime ("ikke si mer enn det som er nødvendig for å kunne overføre informasjon") vil motivasjonsfaktoren kunne forskyve seg. Motivasjon er et logisk sett transitivt begrep. Spørsmålet er: Hva er motivert for hvem? Det vil naturlig lede oss over i en variant av Wüsters vertikale fagspråksmodell: For to initierte eksperter på et spesifikt område vil en morfologisk motivert term som *drivrør* faktisk være overspesifisert. Den tekniske innretningens form og funksjoner vil være felles kunnskap som ikke trenger å uttrykkes. Det ville være uøkonomisk å investere uttrykk i informasjon som er felles bakgrunnskunnskap for en gruppe mennesker. Det er det som ligger i Grices maksime.

Hvis mottakeren derimot ikke er en initiert ekspert på området, men står utenfor i større eller mindre grad, vil den motiverte termen *drivrør*, faktisk overføre informasjon som ikke er felles kunnskap mellom avsender og mottaker. For lekmannen vil da denne termen oppfattes som mer presis fordi den har høy spesifisering.

Dette skulle tyde på at de mest initierte ekspertene på et fagområde internt faktisk ikke har behov for samme grad av spesifisering i termene som i de tilsvarende termene eksternt, dvs ved kommunikasjon ut over fagområdet. De faglige ekspertene vil faktisk ofte oppfatte termene med lav

spesifikasjon som presise nettopp fordi de ikke er overspesifiserte og dermed representerer et brudd på kvantitetsmaksimen.

I en vertikal modell vil det kanskje se slik ut:

kelly (lav spesifikasjon) vs *drivrør* (høy spesifikasjon)

vertikal fagspråksmodell:

1. avsender: borer	mottaker: borer	lavt spesifikasjonbehov
2. avsender: borer	mottaker: lekmann	høyt spesifikasjonsbehov

jf Grice: Kvantitetsmaksime: "Ikke si mer enn det som er nødvendig"

Figur 5

Kan *drivrør* i situasjon 1. oppfattes som brudd på kvantitetsmaksimen, og dermed bidra til å forklare hvorfor *kelly* foretrekkes i denne situasjonen?

Hvis dette resonnementet er riktig, tyder det på at begrepet spesifikasjon, anvendt på termer i kontekst, ikke kan anvendes absolutt, men må defineres relativt til mottakers epistemiske bakgrunn.

Denne hypotesen ønsker jeg å ta videre med meg i mine tekststudier. Fins det en sammenheng mellom termers spesifikasjonsnivå slik jeg har beskrevet det på den ene siden og grader av pakking av deverbale nominale termer på den andre siden? Vil det være slik at boretekster (som er de mest spesialiserte) har lavest spesifikasjonsnivå i termuttrykket, at produksjonstekstene (som er mindre spesialisert) har et høyere spesifikasjonsnivå, og at vedlikeholdstekstene (som har lavest spesialiseringsnivå) har høyest spesifikasjonsnivå?

Hvis disse hypotesene blir bestyrket, vil man i tekniske tekster få frem korrelasjoner mellom termtetthet og nominalfrasetetthet (herunder deverbale nominalisering) på den ene siden og grad av spesifikasjon på den andre

siden. Fra før av vet vi jo at spesifikasjonsnivået på begrepsnivå korrelerer med dette (jo mer spesialisert fagspråk, desto mer spesialiserte begreper). Vil med andre ord spesifikasjonsgraden være omvendt proposjonalt med grad av spesialisering? Jeg tror ikke at det er mulig å finne perfekte korelasjoner her, men kanskje fins det tendenser i materialet, i første omgang med hensyn til de deverbale nominaliseringene.

Vil det videre være tilfelle at populariserte fagtekster vil ha høyere spesifikasjonsnivå enn spesialiserte fagtekster innen samme domene? Vil metatermer som for eksempel introduseres i lærebøker skille seg fra spesialiserte fagtermer i forskningsfronten av samme vitenskapelige disiplin i vitenskapelig fagspråksterminologi?

Referanseliste

- Andersen, Ø. (1995): Degree of Specialization, Network density and Status. A text typological approach. I: (Budin G., red): *Multilingualism in specialist communication*. Bind 1, 85–95. Vienna: Termnet Publication.
- Andersen, Ø. (1997): Textual variation in a Professional setting, i (I. Lassen, red.): *Interactional perspectives on LSP. Language and cultural Contact* 22. 59–67. Aalborg University Press.
- Andersen, Ø. (1998a): Fagtekst og agentivitet. I: (Ch. Laurén og M. Nordman, red.): *Nation och individ i fackspråk. Forskning i Norden*. 12–27. Vaasa: University of Vaasa.
- Andersen, Ø. (1998b): Argumentstruktur og nominalisering. I: *Lexiconordica* 5. 5–24. Oslo: Nordisk forening for leksikografi.
- Andersen, Ø. (2000): Analyse av komplekse nominaliserte termer. I: (Nuopponen, A., B. Toft og J. Myking, red.): *Festskrift for Heribert Picht på 60-årsdagen*. 12–24. Vaasa: University of Vaasa.
- Ballmer, Th. & M. Pinkal (1983): *Approaching Vagueness*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Eikmeyer, H-J. & H. Rieser (1981): Meanings, Intensions and Stereotypes. A new approach to linguistic semantics. I: Eikmeyer, H-J. & H. Rieser (red): *Words, Worlds and Contexts*. Berlin: W. de Gruyter.
- Laurén, Chr., J. Myking og H. Picht (1997): *Terminologi som vetenskapsgren* Lund: Studentlitteratur.

- Pustejovsky, J. (1998): *The Generative Lexicon*, Cambridge. Mass: The MIT Press.
- Ness, A. (1961): *En del elementære logiske emner*. Oslo: Universitetsforlaget. 9. utgave, 2. opplag.
- Rangnes (1998): Spørreskjema som redskap i en språkholdningsundersøkelse – noen kommentarer rundt et pilotprosjekt. I: (Chr. Laurén og M. Nordman, red.): *Nation och individ i fackspråk. Forskning i Norden*. 12–27. Vaasa: University of Vaasa.
- Sæbøe, R. (denne publikasjon): Sosiologiske studier av fagspråk i organisasjoner. Om eksplorativ integrasjon som case-metode.
- Wüster, E. (1985): *Einführung in de Allgemeine Terwminologielehre und Terminologische Lexikographie*. København: Alsed LSP Network – The Copenhagen School of Economics.